

Tiranlık, Tarih ve Eleştirel Felsefe: Strauss-Kojève Tartışmasını Yeniden Düşünmek

Özgür Emrah Gürel
DEÜ-Felsefe Bölümü

I) Giriş

Bu çalışma 20. yüzyılda farklı şekillerde tecrübe edilen totaliter rejimlerin doğasını ve yarattığı patolojileri anlama çabasındaki bir tartışmanın izini sürmeyi amaçlıyor. Kamusal alanın, politikanın, eleştirel düşüncenin, rasyonel akıl yürütmenin ve çoğulluğun reddi üzerine kurulu bu “özel” rejimleri kavramsallaştırma gayreti 21. yüzyılın başında karşılaştığımız yeni despotik yönetim tarzlarını anlamak içinde önemli bir uğrak noktası olabilir mi? Buradan hareketle çalışmamız öncelikle 1948 yılında Leo Strauss tarafından yayımlanan *Tiranlık Üzerine* adlı eserin temel tezlerini anlamaya ve açıklamaya yönelecektir. Tartışmamızın ilerleyen bölümlerinde ise Strauss’un felsefi ve politik iddialarına yanıt veren ve kitabın eleştirel bir değerlendirmesi yapan Marksist filozof Alexandre Kojève’in argümanları ele alınacaktır. Sonuç bölümünde her iki yaklaşımı da karşılıklı olarak eleştiren belirli sorular geliştirmeye gayret göstereceğiz. Öncelikle çalışmamız boyunca yanıtı aranacak soruları kısaca belirleyelim:

- 1) Felsefi bir metin nasıl okunmalı ve yorumlanmalıdır?
- 2) Hristiyanlık inancının ne şekilde insan bilincini ve kavrayışını etkilediği söylenebilir?
- 3) Tarihin ereksel ve akılsal bir yönü var mıdır?
- 4) Politika tamamıyla rasyonel ve insan arzularını her yönüyle tatmin eden bir şekle kavuşabilir mi?
- 5) Felsefe ve politika arasındaki ilişkiyi nasıl açıklayabiliriz?
- 6) En iyi yaşam nasıl tarif edilebilir? Böyle bir yaşama ulaşmanın araçları nelerdir? Günümüz dünyasında bu sorular önceliklerini koruyabilirler mi?

II) Temel Tartışma Konuları

Strauss ve Kojève arasındaki tartışmanın dört temel başlık altında okunabileceğini düşünüyorum. Bunları kısaca tarif etmek istersek:

- 1) Felsefe ve politika arasındaki ilişki.
- 2) İnsan doğası hakkında yürütülebilecek bir tartışma.
- 3) Tarih ve tarihsel aklın rolü.

4) Evrensel devlet ve Ulus devlet arasındaki gerilim.

III) Strauss ve Ksenofon

Leo Strauss modern dünyanın totaliter rejimler hakkındaki çarpıcı körlüğünü klasik Antik Yunan rasyonalizmine dönerek eleştirmeyi hedefler. Çalışmasındaki temel metin Ksenofon'un *Hiero veya Tiranlık* adlı eseridir. Şair Simonides ve tiran Hiero arasındaki diyalog aslında bir imkansızlığa işaret eder. Nedir bu imkansızlık? Kısaca özetlersek, tiranın aydınlanmış ve iyiliksever bir lidere dönüşmesinin imkansızlığı. Tiranlıktan yasal yönetime, yasal yönetimden meşruiyete uzanan bu sürecin merkezinde bilgelik yer almaktadır ki, böyle bir dönüşüm Strauss'un Ksenofon okumasında, Machiavelli'nin iddia ettiğinin aksine, mümkün değildir. Hiero sadece bir an için şair ile diyaloga girmeye kabul etse de, metnin sonunda şair Simonides'in etraflı önerilerini nasıl yorumladığına dair bir ipucu bulunmamaktadır. Bu yüzdendir ki 20. yüzyılın ilk yarısında yapılan yanlışlık – burada özellikle Heidegger ve Lukacs kastediliyor – bir kez daha tekrarlanmamalı, tiranın toplumu kendi gücü kapasitesinde dönüştürme arzusunun her şekilde önüne geçilmeli ve özellikle tiran ile filozof arasındaki diyalogun sınırları çok iyi düşünülmeli ve kavranmalıdır. Strauss'a göre modern politika felsefesi Machiavelli'den Lukacs'a uzanan yorumlarında "Prensi" bir terapist gibi dönüştürebileceği teorik yanılığısına kapılmıştır.

IV) Felsefenin Eleştirel Rolü ve Politika

Strauss'un çalışmasındaki temel iddialardan ilki felsefe ile politika arasındaki ontolojik farktır. Bir başka deyişle *theoria* ve *praxis* alanları Strauss için birbirlerine temas etmekle birlikte, iki ayrı ve özerk alan olarak kendilerini tanımlar. Filozof hiçbir zaman "onur ve şan" arayışı içinde olmaksızın ve herhangi bir şekilde "tanınma" mücadelesine girmeksizin *theoria* eylemine devam eder. Onun içindir ki Strauss için filozofun asli görevi "modernlerin" düşündüğünün aksine eylem adamını etkilemek, yönlendirmek, iyileştirmek ve hatta ona "ideolojik" bir program çizmek olamaz. Strauss Ksenofon'un metninde görebildiğimiz en önemli detayın felsefenin özerk alanını ısrarla koruması olduğunun altını çizecektir. Eylem adamı veya tiran karşısında felsefenin rolü "bilgeliliğin" ve aklın (*logos*) önemini vurgulamaktan öteye gitmez. Strauss bu felsefi yaklaşımı bir tür Sokratik tutum olarak değerlendirecektir. Aslında Kojeve felsefi bilincin felsefi olmayan bilence çağrısı konusunda Strauss ile ortak bir düşünceye sahiptir. Nitekim başlangıç noktaları aynı olmakla beraber Kojeve filozofun "tanınma"

isteğine sahip olmadığı ve politik alanda belirleyici olan “onur ve şan” arayışının filozofu hiçbir şekilde etkilemediği konularında Strauss’tan ayrılacaktır. Simonides ve Hiero arasındaki diyalog, Kojeve için, Hegel ve Napolyon arasındaki büyük diyalogun bir parçası olarak okunmalıdır. Bu yüzdendir ki felsefe ve politika arasında iddia edildiği gibi sürekli bir ayırım düşünülemez. Tarih ilerleyen bölümlerde tekrar değineceğimiz üzere hem felsefi hem de politik alanda ilerleme gösterecek ve bu iki alan “tarihin sonunda” birleşecektir. Sonuç olarak kojeve eleştirel felsefenin imkanını politikaya olan ve daha özelde yönetici sınıfına yapılabilecek müdahalelerde görür. Nitekim Sokrates’in Atina agorasındaki soruşturmaları ve Platon ve Aristoteles’in iyi yönetici hakkındaki incelemeleri de Kojeve için Strauss’un Sokratik tutum olarak adlandırdığı tavrın doğru yorumlamadığını gösterecektir.

V) İnsan Doğası Hakkında Bir Tartışma

Tartışmamızın ikinci başlığı tiranlık ve insan doğası hakkındaki ilişki olacak. Strauss’a göre Varlığın (*Being*) ve Hakikatin (*Truth*) zamansız bir bütünlük olarak anlaşılabilmesi sadece felsefi değil aynı zamanda politik bir soruna da işaret eder. Doğanın içinde insanın katıldığı zamandan ve mekandan tamamıyla bağımsız olan bu düşünme faaliyetinin reddedilmesi, daha özelde ise insan doğasının olmadığı tezi, 20 yüzyılda insanlığı tiranların zorba yönetimleri ile baş başa bırakmıştır. Strauss doğa sorusunun bırakıldığı noktada “değer” kavramının da ortadan kalktığını iddia eder. İyi hayat üzerine felsefi bir sorgulamanın günümüz dünyasında imkansız gözükmesi tiran ve sağduyulu bir yönetici arasındaki ayrımları muğlaklaştırır. Modern dünya artık “tiran kimdir?” sorusuna yanıt verememekte hatta bu soruyu siyasetin varoluşsal sorularından biri olarak bile düşünmemektedir. Böyle bir akıl tutulmasının aşılması ancak ve ancak Antik Yunan rasyonalizmin derinlemesine bir okunması ile aşılabılır. Sokratik tutum olarak yukarıda adlandırdığımız Straussçu yaklaşım böylece hem insan doğası üzerine düşünebilen hem de eleştirel felsefenin sınırlarını çizen bir yöne işaret edecektir. Bu bağlamda, Kojeve’nin Hegel’i “felsefi antropolojinin” sınırları çerçevesinde okuma girişimi bile Strauss’un bahsettiği türden bir doğa kavramına tekabül etmeyecektir. Modern dünyanın de-ontolojik ahlak vurgusu iyi sorusunu yadsıdığı noktada bir tür Weberciliğe dönüşecek, olgular ve değerler arasındaki ayırım özellikle vurgulanacaktır. Bu yüzdendir ki “büyüsünü yitiren” bu yeni dünyanın “kurtuluşu” Weber gibi daha sosyoloji kökenli düşünürlerde bile “kurtarıcı” ve “karizmatik” bir lidere bırakılmıştır.

VI) Tarih ve Tarihsel Aklın Rolü

Kojeve için Strauss'un genel hatlarıyla çizdiği bu teorik çerçeve tanrısal (*theistic*) ve teolojik bir anlayışa sırtına yaslar. Şayet Varlık tarihsel gelişimin içinde söylemsel olarak kurulan bir iktidar mücadeleleri serüveni değilse, ve Hakikat bu iktidar mücadeleleri sırasında farklı şekillerde tekrar ve tekrar ortaya çıkan efendi-köle ilişkileri bütünü olarak kurulmuyorsa, o zaman felsefi eylem bir tür "ontolojik teolojiye" hizmet eder. Aksine eleştirel felsefe tarihsel olarak ortaya çıkan farklı tahakküm ilişkilerini aşmaya ve en nihayetinde sonlandırmaya aday olmalıdır. Bu bağlamda tarihsel akıl ve bu aklın içerisinde eyleyen insanı filozofun kendisine rakip görmesi de mümkün değildir. Nitekim Kojeve için Perikles'in, İskender'in, Cesar'ın, Napolyon'un ve hatta Stalin'in yaptığı bu tarihsel akıl içerisinde eylemek olacaktır. Kojeve bu tarihsel şahısların her birini birer "tiran" olarak kabul etse de, bu özel liderlerin tarihsel ilerleme momentlerinde oynamaları gereken neredeyse "zorunlu" bir rolleri olduğu konusunda ısrarcıdır. Bu rol filozofun gözünden bakıldığında evrensel ve türdeş bir devletin yaratılması, ve her türlü tahakküm ilişkisini sonlandıran sınıfsız, rasyonel ve homojen bir dünya toplumunun yaratılmasıdır. Bu yüzden Strauss'un iddia ettiğinin aksine modern politika felsefesi Machiavelli'den başlayarak "Prens" in özel konumuna dikkat çekmiştir. Böylesi bir izahın Hegel'de çok daha incelikli bir şekilde yapıldığı düşünülen Kojeve, kendi çağı için Ekim Devrimi ve Stalin'in bu bağlamda değerlendirmesi gerektiğini savunur. Napolyon'dan Stalin'e uzanan bu çizgi aynı zamanda tarihin sonuna doğru bir ilerleme olarak kabul edilmelidir. Elbette bu ilerleyiş tarihin her aşamasında olduğu üzeri ancak şiddet ve savaş üzerine kurulabilir. Liberal ve muhafazakar düşünürlerin en büyük yanılgısı toplumsal ilişkilerin böyle bir mücadele üzerine kurulduğunu reddetmesidir. Nasıl Stalin'in Nazi Almanya'sına karşı olan direnci böyle bir şiddeti gerekli kılmışsa, dünya üzerinde sınıfsız bir düzen kurmakta farklı boyutlarıyla "politika" ve "zor" (*bia*) arasındaki ilişki üzerine düşünmemizi gerektirir.

VII) Evrensel Devlet ve Ulus Devlet Arasındaki Gerilim

Leo Strauss Kojeve'in önerdiği türden evrensel devlet anlayışını ve tarihin sonunu getirecek türdeş bir dünya toplumu tasarımını modern dünyada tiranlığın ulaşacağı son nokta olarak görecektir. Böyle bir noktaya ulaşıldığı vakit felsefenin herhangi bir eleştirel işlevinin kalıp kalmayacağı da ayrıca tartışılmalıdır. Tarihin sonu tezi Strauss

açısından Nietzsche'nin "son insanını" anımsatmakta ve kaçınılmaz olarak insanlığın sonunu ilan etmektedir. Eğer bu noktaya bir şekilde ulaşırsa Strauss'un görebildiği tek çıkış noktası bir tür "nihilist başkaldırı" imkanındır. Modern dünyada Kojeve'nin böylesine tehlikeli ütopya önerilerine ve "tiranlara" yüklediği anlaşılmasız misyonun karşısında Strauss ulus devletinin yadsınamaz önemini altını çizer. Ulus devletlerin belli bir kozmopolit dengeyi koruyarak varlıklarını sürdürmesi bu koşullar altında "kötüler arasındaki" en iyi çözüm olarak görülecektir. Aksine Kojeve Avrupa Birliği'nin kuruluş aşamasında gösterdiği özel çaba da akılda tutulacak olursa, ulus devlet projesine hem felsefi hem de politik olarak itiraz edecektir. Kozmopolit bir dünya tasavvurunun kurulması ancak sosyalist bir dönüşüm ile mümkündür. Bu dönüşüm ise kapitalist üretim ilişkilerinin tamamıyla yeniden tarif edilmesiyle gerçekleşebilir. Her ne kadar Kojeve geç dönem yazılarında Stalin'in önderliğinde Ekim Devrimi'nin bu hedeften saptırıldığını düşünse de, Avrupa Birliği'nin bürokratik olmayan bir sosyalist demokrasiye dönüşebileceği konusundaki umudunu hiçbir zaman yitirmez.

VIII) Sonuç

Bu bölümde Strauss-Kojeve tartışmasından hareketle altı soru sormak istiyorum:

- 1) Yeni yüzyılda ilerlemeci bir tarih anlayışından bahsetmek halâ mümkün olabilir mi?
- 2) İnsan doğası üzerine inşa edilebilecek bir akılcılık anlayışı bugün ne anlam ifade etmektedir?
- 3) Ulus devletinin yeni rolü nasıl anlaşılmalıdır ve ulus devlet üzerine kurulması istenen politik rejimler yeni yüzyılın en belirleyici faktörlerinden biri olmaya devam edecek midir?
- 4) Global ölçekte yaşanan kapitalizmin bir tür evrensel ve homojen düzen yarattığı iddia edilebilir mi? Özellikle aşırı köktenci İslami hareketleri yaşanan bu gelişmelere karşı bir tür nihilist başkaldırı olarak okumak mümkün olabilir mi?
- 5) Tiranlığın farklı rejimler içinden yeniden boy göstermeye başladığı günümüz dünyasında demokrasi ve tiranlık arasındaki ilişki yeniden nasıl tarif edilmelidir?
- 6) Özellikle Hannah Arendt ve Jürgen Habermas gibi düşünürlerin önerilerini takip ederek cumhuriyetler birliği olarak tarif edilebilecek bir kozmopolit bir dünya örgütlenmesini evrensel-ulus devlet ikilemini aşmak için takip etmek mümkün müdür?

Kaynakça

Berktaş, F. (2012) *Dünyayı Bugünde Sevmek: Hannah Arendt'in Politika Anlayışı*, Metis Yayınları, İstanbul.

Gürel, Ö. E. (2017) "İktidarla sınanmak: Sophokles'te tiranlık sorunu" *Toplum ve Bilim* (141): 58-90.

Kojève, A. (2012) *Hegel Felsefesine Giriş*, YKY Yayınları, İstanbul.

Kojève, A. (2013) "Tyranny and Wisdom", Gourevitch, V. ve S. Roth, M. (der.), *On Tyranny* içinde, The University of Chicago Press, Chicago, 135-176.

Newell, W. R. (2013) *Tyranny: A New Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Newell, W. R. (2016) *Tyrants: A History of Power Injustice and Terror*, Cambridge University Press, Cambridge.

Strauss, L. (2013) *On Tyranny*, Gourevitch, V. ve S. Roth, M. (der.), The University of Chicago Press, Chicago.

Toker Kılınç, N. (2012) *Politika ve Sorumluluk*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Villa, D. (1999), "The Philosopher versus the Citizen: Arendt, Strauss, and Socrates", *Politics, Philosophy, Terror: Essays On The Thought of Hannah Arendt*, Princeton University Press, Princeton, 155-179.

Zuckert, C. H. (2005) "Why Talk About Tyranny Today", Koivukoski, T ve Edward, D. (der.), *Confronting Tyranny: Ancient Lessons For Global Politics* içinde, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 1-7.